

JAKUB SZÁNTÓ Z IZRASTINY S LÁSKOU

REPORTÉREM
MEZI DVĚMA ZEMĚMI

ARGO

Z IZRASTINY S LÁSKOU

Jakub Szántó

Z IZRASTINY S LÁSKOU

Reportérem mezi dvěma zeměmi

Argo

© Argo, 2020
Copyright © Jakub Szántó, 2020
Photographs © Jakub Szántó, 2020
Foreword © Petra Procházková, 2020
Cover photograph © Petr Hladík, 2020

ISBN 978-80-257-3281-6 (váz.)
ISBN 978-80-257-3354-7 (e-kniha)

Nikol, Zee, Smadar a Suheir,
Ranovi, Nizzálovi, Platonovi a Chanánímu,
že nám pomohli najít druhý domov.

A tátovi, sestře Lucii a bráchům Michalovi a Jirkovi,
že pochopili.

Předmluva: Líné zadky a bezkontaktní žurnalistika v souboji s reportéry

Zase neteče voda. Záchody jsou otřesné. Stromů málo. Je moc vedro. Nepříjemný důstojník vás vyzve, abyste se otočili, neohlíželi, nedívali se napravo nalevo a rychle odsud vypadli. Nebo vás rovnou seberou tajné služby, z něčeho obviní, vyhostí, šoupnou do vězení, zastřelí nebo bůhvíco ještě.

Když se nic z toho nestane, dojdou vám baterky. Není signál. Když je, ve vaší domovské redakci to nikdo nevezme. Zjistíte, že po místní stravě vám naskočila vyrážka a nutkavě se hlásí průjem. Neprůstředná vesta vás táhne k zemi dřív než obvykle. Pod helmou se potí mozek a nápady nepřicházejí.

Plánovaná reportáž se nezdařila, protože hlavní hrdina nedorazil ve smluvený čas na smluvené místo. Historky uprchlíků, osadníků či příbuzných obětí teroristických útoků se podobají jedna druhé a doma, kde je válka naštěstí už jen námětem k celovečerním filmům a vášnivým diskusím, nad nimi ohruňují nos. Nikdo se na to nedívá, nikdo to nečte, je třeba vymyslet neotřelý přístup k lidskému neštěstí, aby nasbíralo alespoň nějaké lajky.

Pak ale jednou máte štěstí. A Jakub Szántó ho měl.

Jenže mít štěstí nestačí.

Užuž se mi zdálo, že můj svět je pryč. Tedy ten novinářský. Nenávratně. Že už si my reportéři vystačíme s klávesnicí, obrazovkou a schopností kompilovat cizí zážitky.

Že stačí hlásat moudra vyčtená z knih. Elektronických. Čtečka, tečka, vykřičník, a zážitek je v mé hlavě, jako bych byla v ten správný čas na správném místě.

Jenže kdepak. To pan Google. Bylo jen zapotřebí projet internetové zdroje moudrosti pomocí Googlu, Seznamu či Yandexu. Nebo si věci načíst. Popřípadě je vyposlechnout, když jedete autem na nákup. Pokud vůbec do obchodu ještě chodíte. Jídlo vám přece dopraví až domů, s donáškou není třeba prohodit ani pár vlídných slov, to už se dnes nenosí. Pizzu přijmete se sluchátky na uších a zaplatíte kartou. Hlavně bezkontaktně.

Expertem se je možné stát za pár kilobajtů. Při určité úrovni rétorických, analytických a já nevím jakých schopností umožní kompilační metoda vypracovat se na odborníka skoro na všechno. A bez nutnosti kamsi létat, vyřizovat si víza a jiná povolení. Nebo se dokonce plahočit zákopy, nechat si nad hlavami létat kulky a věřit, že snajprovi spadne do oka moucha.

Reportérství upadá celosvětově. Je drahé a zdlouhavé. Mluvit s lidmi vezme mnohem víc času než si vyhledat informace v síti.

I o Izraeli a Palestině si každý, kdo chce proniknout do historického kontextu konfliktu, pochopit problém, kořeny antisemitismu i motivaci sionismu, může přečíst tuny knih, najít gigabajty dat a na sociálních sítích se pak uvelebit ve vlastní bublině, ve které se bude utvrzovat ve svém pohledu na jednu z nejdelších válek na světě. Brzy se i z něj stane expert na danou problematiku.

V soukromých diskusích hravě přesvědčí méně informované spolubesedníky o své pravdě, v diskusích veřejných bude působit, jako by informace o Blízkém východu nasával s mateřským mlékem. Nebo jako kdyby prožil v Jeruzalémě čtvrt století.

Ví absolutně všechno o Fatahu i Hamásu, ví, jak se píší, a dokonce i jak se vyslovují jména izraelských politiků včetně premiéra Benjamina Netanjahua, sype data i události s nimi související z rukávu a hned dodává, co si o tom myslí on a co by si měli myslet všichni ostatní.

Když se ale takového politologa-teoretika zeptáte, kde se dá ve městě nejlépe zaparkovat, začne tápat.

Tahle bezkontaktní žurnalistika postrádá sůl, pepř i trochu koriandru, v orientální kuchyni tak ceněného a hojně používaného.

Pouze ten, kdo kromě znalostí chodí v místě, kde ho řízením osudu učinili zpravodajem, dejme tomu, České televize, nakupovat, platí tam elektřinu a šetří vodou, ví, že hledání parkovacího místa patří v Izraeli k jednomu z méně oblíbených sportů.

Ďábel je v detailu. Ale ani to není překážkou.

Dnes si není problém zjistit na internetu i takový detail, jaká vlajka je vztyčená nad checkpointem v jedné z částí Gaza City. Když ho tady budou kontrolovat zbojníci z Brigád mučedníků od Al Aksá, bude jim nad hlavami vlát žlutý prapor Fatahu.

Hotovo, stačí. A můžete jet na přednášku o Palestině. Doplněnou powerpointovou prezentací s obrázky staženými z internetu.

Už ale nebudete vědět, jaké to je, když vás zastaví chlap se samopalem, ukáže vám do rozkroku a tónem, jenž nezavdává k pochybnostem o tom, jak moc to ten chlap myslí vážně, vás vyzve, abyste si stáhli kalhoty. Kdyby tam náhodou byly patrné stopy obrázky.

Tohle ví jenom ten, kdo zvedne zadek z redakční židle hned poté, co si přečte tuny slov o historii války na Blízkém východě, a vydá se tam, kde se už tolikrát tvořily dějiny.

Jakub Szántó dokázal to, co se nepodařilo úplně všem novinářům, kteří zatoužili po sobě zanechat víc než hromady wordových souborů a hodiny a hodiny natočeného materiálu. Spojit v jedné knize dohromady své osobní zážitky, dozajista ovlivněné i tím, že žil v neklidné části světa v neklidné době i s manželkou a dětmi, s teorií, výkladem, rozhovory a historickým exkurzem. Ten by sám o sobě vydal sice na slušnou publikaci, ale běžný čtenář odkojený *Starci na chmelu*, *Vinnetouem* či *Harrym Potterem* by si ji nejspíš nepřečetl.

Ovšem tenhle příběh vyfutrovaný pětadvaceti lety osobních zážitků, nekonečnými diskusemi s izraelskými i palestinskými

přáteli, a v neposlední řadě úplně běžnými starostmi, každodenními, vlastně nudnými, spojenými se zajištěním minimálního komfortu a bezpečí pro vlastní rodinu, má v sobě potenciál cestopisu, životopisu, válečného románu, historické učebnice i svědectví, které prostě nevygooglujete. Protože když vaše děti na rozdíl od kluků Szántových nenavštěvovaly mezinárodní školu, kam je rodiče každý den vozili i mnoho kilometrů, nebudete vědět to podstatné o soužití Izraelců židovských a arabských, žáků indických, čínských, amerických i evropských, nic o „orientálním chaosu země rozkročené mezi Východem a Západem“.

Tohle Szántovo vyprávění ovšem chaos určitě není. Přestože se v něm dozvíte jak něco o zácpách v Tel Avivu, tak o tom, že učitelka Rachel nechce, aby děti žvýkaly listy ze stromů. Pak se také dozvíte okolnosti vzniku Státu Izrael i to, že arabských studentů na izraelských vysokých školách přibývá, protože na to židovský stát vyčlenil peníze. A všechno vám to do sebe zapadne jako kostičky lega.

Nejdřív je ale někdo musel posbírat a napsat ke stavebnici návod. Nikoliv agitku, pamflet či poselství. Prostý návod bez touhy vnucovat čtenáři své mínění.

Kromě toho, že Jakub je prostě neposedný, až to musí někdy jeho blízkým lézt na nervy, ukázal v téhle své knížce, že naštěstí nemá vlastnost, která se v dnešním nejen novinářském prostředí usadila stejně jako líný zadek. Není v zajetí „své“ bubliny. Nebo těch, kteří by ho za svého mluvčího ve věci izraelsko-palestinského sporu chtěli považovat.

Vykročil z objetí jediného správného názoru a udělal si nejspíš nepřátele na obou stranách barikády – jak mezi přívrženci palestinského hnutí za nezávislý stát, tak mezi zastánci izraelského přístupu k věčnému sporu o to, kdo je ve Svaté zemi víc doma.

Chce naslouchat všem, ať už mu jsou z duše protivní, nebo naopak sympatičtí. A neselektuje svou přízeň podle toho, zda dotyčný chodí do mešity nebo do synagogy.

Kdysi za mnou Jakub přijel do Moskvy. Psal se rok 1999, vrcholila rusko-čečenská válka a já měla pocit, že spolu s ní se i já blíží mému profesnímu vrcholu. Byla to jeho úplně první zahraniční reportážní cesta. Připadal mi mladý a nezkušený, ale ocenila jsem, že nepřekážel. Dnes bych k němu mohla jít do učení já.

Izraelsko-palestinský spor není vůbec můj obor. Jsem snad ten nejméně poučený čtenář této knihy. Víím ale určitě, jak těžké bylo oprostít se od emoční závislosti na své pravdě a obdivu k hrdinům bojujícím za spravedlnost a zabíjejícím se ve jméno jediného správného pohledu na věc.

Kdysi jsem cítila lítost a obdiv k čečenské guerille, která se postavila ruským tankům vybavena hlavně odhodláním a zoufalstvím. Byli mi strašně sympatičtí ti vousatí horalé s jiskrou v oku. Přepadení, ale nezdolání, s jednoduchým pohledem na svět – Rusové nás po staletí vybíjejí, a my se jen bráníme.

Pak jsem jednou za pár lahví té nejsprostší vodky přešla frontu na druhou stranu. Tupý důstojník mě hned v prvních minutách utvrdil v tom, že Rusové jsou divný, agresivní a opilý národ.

Zůstala jsem s ruskými vojáky několik dnů. Poslouchala jejich příběhy, nalézala v osudech mnohých něco tak blízkého, až mě to děsilo.

Udělala jsem reportáž o vyvražděné čečenské rodině, skoro mě to rozbrečelo a musela jsem se hodně krotit, abych svou nenávist k ruské armádě nedala příliš najevo.

Pak mi ruský voják, kterého máma vyprosila z čečenského zajetí, vyprávěl, jak ji Čečenci ponižovali, nutili plazit se po kolenou a volat: *Alláhu akbar!* Jeho bili a kamarádovi, pro kterého si máma nedojela, uřízli hlavu.

Ruský voják byl poctivý kluk z Nižního Novgorodu, který neměl rád alkohol a nemluvil sprostě. Rozmazal mi líbivý černobílý obraz, na němž je ruský voják vymalován jako opilec s odulým obličejem znásilňující čečenskou dívku. Na jiném zase čečenský terorista s granátem v ruce drží pod krkem ruské dítě.

I Jakub má na svém novinářském kontě několik takových rodin.

Je tak těžké přemoci vlastní cit a nadřadit nad něj novinářské řemeslo. Zvláště když pocházíte z rodu, jehož část skončila za druhé světové války v plynové komoře.

To je pak na hranici lidských možností mít nadhled a popisovat dění kolem sebe, které se bytostně týká vlastních kořenů, s vtipem a lehkostí.

Ale zjevně to jde.

Slzím smíchy, když se dozvídám, jak sourozenci Szántovi pašovali ostatky zesnulého dědečka, aby ho se vši úctou rozptýlili po zemi, kam jejich předci patří.

Bavím se při popisech setkání s postavičkami víc komickými než tragickými a naslouchám jim, jako by to říkaly mně.

Cítím to nebezpečí podlehnout pokušení vypíchnout něco, co ladí s mým světonázorem, a to ostatní trošku schovat mezi řádky. Takové pokušení máme všichni, my, co jsme od novin a televizí. Potýkáme se s ním každý den. Tento souboj sváděný s touhou, aby věci byly takové, jaké je chceme mít, je mimořádně vysilující. Někdy stačí vynechat pár písmen... zamlčet drobnost, nebo naopak zdůraznit detail, a význam je tam, kde jsme ho potřebovali zaparkovat; pokřivený pohled na skutečnost laik odhalí jen stěží. To jen reportérovi takové selhání přinese špatné spaní.

Je na to jeden recept, a Jakub Szántó si ho osvojil skvěle. Nenaslouchat jen těm, kdo vašim uším libozvučí. Vidět lidský příběh i za hlavní samopal, která vám míří mezi oči.

Nebýt našťvaný na ty, kvůli nimž utíkal se ženou a dětmi do krytu. Zkusit pak jít do rodiny toho, kdo vypálil rakety na město, ve kterém zrovna žil.

Popisovat židovské masakry spáchané na Arabech a teroristické útoky organizované Araby proti židovským civilistům.

Prostě nezměnit se z novináře v aktivistu, který je sice také velmi zapotřebí, ale novinářskou průkazkou by na checkpointech mávat neměl. Každé ráno si opakovat: pravda vytržená z kontextu je čistá lež.

Tohle nebezpečí pokazilo kariéru mnoha světovým novinářským esům. Ne, nejde o to zůstat bezcitný a neuronit ani slzu, když překračujete těla mrtvých dětí. Kdepak. Cynismus není to, co činí novinářské dílo skvělým a důvěryhodným. Je to schopnost naslouchat všem, nechat jejich slova plynout a dokázat rozlišit, co se za nimi skrývá.

Ne vždy vám ve válce lidé vyprávějí příběhy pravdivé – o tom by Jakub mohl napsat další knihu. Ale i za vymyšlenou historkou se něco skrývá a reportér, který dokáže odhalit a následně popsat, co to je, má nakročeno k novinářské věčnosti. I když momentální čtenářské ovace tohle vždycky nezaručí.

Lidé často požadují jednoduché pravdy, černobílé pohledy a jasná, zřetelná a schematická řešení. Když autor toto neposkytne – a Jakub rozhodně ve své knize nic takového nenabízí –, může se čtenář cítit podvedený. Jak to, že nevysvětlil, kdo za to všechno může; který národ je ten špatný, a který vyvolený? Co to ten autor říká? „Plný lásky k oběma...“, přiznává se. Věřím mu to bez zakolísání.

Právě kvůli tomu, co je na jeho knížce nejlepším, se teď může ocitnout v nelibosti jak svých původních obdivovatelů, tak starých nepřátel. Jeho cesta je riskantní, ale jediná správná. Vzbouřit se proti společenské, čtenářské či divácké poptávce je kumšt. Tahle knížka nevyhoví určitě požadavku nakrmit čtenáře tím, co chtějí slyšet. Je odmítnutím pokleslého novinářského žánru – válečného televarieté.

Petra Procházková

Prolog

Kdyby děda ještě žil, umřel by smíchy. Jsou to už čtyři roky, co si ho Velký šéf povolal k sobě nahoru. Opustil nás po prohrané bitvě s tichou zákeřnou nemocí ve věku fantastických osma-
devadesáti let a s myslí stále ostrou jako břitva. Výslovně nám zakázal dělat, jak sám prohlásil, „jakýkoliv cirkus“, až umře. Že nám aspoň ušetří lapálie se zařizováním židovského funusu pro starého bolševika. Tichý rodinný konsenzus však byl v tomhle ho neposlechnout.

Ted' stojíme na vrcholu Olivetské hory. Před našima očima leží nádherné panorama jeruzalémského Starého města, touhy miliard věřících napříč časem i prostorem. Odpolední slunce se odráží od zlatého jeruzalémského vápence a vítr se prohání nad kopečky i údolími téhle trofeje desítek vojevůdců. Táta, ségra, brácha a já. Je to čtyři roky, ale smutek se pořád hlásí o slovo. Máme dědův popel, přestože správně se pohřbívá do země. Neumíme všechny modlitby, nejsme ani správně oblečení – s límci natrženými na znamení smutku. Vlastně to jediné, co máme správně, je tohle místo.

Pod námi se rozprostírá nejprestižnější adresa židovských nebožtíků. Přímo naproti se rozkládá hora Moria. První část souše, která se objevila nad prastarými vodami, když jim Bůh přikázal opadnout. Téhle skále se říká úhelný kámen světa. Abrahám tu měl v kruté zkoušce obětovat svého syna Izáka. Jeho vnuk Jákob tu ve snu zahlédl žebřík vedoucí do nebes a slyšel Hospodina, jak jeho lidu odkazuje okolní zem. Odsud se také měl podle Koránu

vznést do nebe prorok Muhammad. Stával tu První i Druhý židovský chrám. Dnes tu jsou mešity Skální dóm a al-Aksá.

Z mnohem vyšší protilehlé Olivetské hory tady už tři tisíciletí čekají židovští nebožtíci na příchod Spasitele. Plochých pískovcových hrobů tu leží na sto padesát tisíc. Dnes jsou tady pohřby přísně regulované. Jenže tohle je partyzánská operace. Už jen dostat popel do Izraele bylo její první dějství.

„Hele, je to fakt problém. Vlastně se to se všemi povoleními ani nedá stihnout,“ radil mi pár týdnů před příjezdem rodiny do Izraele kamarád z leteckého sektoru. „A co kdybys koupil, já nevím, třeba plechovku od kafe? Víš, co myslím, nahradit původní obsah... ale nic jsem ti neřek’.“

„Naprosto nemám tušení, o čem mluvíš. A rozhodně ti za to neděkuju.“

Krátce nato jsem lstivý plán vysvětlil mladšímu bratrovi, rozumnému pragmatikovi.

V den D jsme tedy stáli před rentgenovým zařízením na pražském Havlově letišti. Vše šlo hladce. Až na malý detail. Bratr z neznámého důvodu koupil plechovky dvě – v jedné byl děda, ve druhé káva. Jenže tu pije jenom moje žena, a ta se právě před týdnem na konci našeho pětiletého období v Orientu odstěhovala i s dětmi zpátky do Prahy. Já sám kávu nikdy nepil.

„To je fakt divný, tenhle přístroj je nový,“ nevěřičně hleděla na monitor skenovacího přístroje dáma z letištní ochranky. Bratr podcenil drobný detail – monitory jsou na letištích už barevné. Každá z plechovek, které nelogicky uložil do příručního zavazadla hned vedle sebe, měla jinou barvu. Ta s originálním obsahem byla hnědá, dědova stříbřitě... popelavá.

„Co to tam vlastně máte? Bráchovi vezete kafe? Tahle značka je taky moje oblíbená. V pořádku, můžete jít.“ Z bratrova srdce se zřítíl neviditelný balvan.

Sestra měla naštěstí ještě záložní plán. Trochu dědova popela v kabelce ve žlutém plastovém vejci z oblíbeného čokoládově překvápkového vajíčka pro děti.